

Соотношение семантических признаков словообразовательных полей рядов производных слов создаёт перспективу более глубокого изучения картины *наложения / пересечения* элементарных полей. Это в свою очередь снимет лингвистическую проблему «расплывчатости» семантических границ слов.

Список использованной литературы

1. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С. Г. Бережан. – Кишинев : Штиинца, 1973. – 372 с.
2. Горбачевич К. С. Изменение норм русского литературного языка / К. С. Горбачевич. – Л. : Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Горбачевич К. С. Нормы современного русского литературного языка : пособие для учителей / К. С. Горбачевич. – М. : Просвещение, 1978. – 240 с.
4. Гречко В. А. О некоторых источниках лексической синонимии / В. А. Гречко // Очерки по синонимике современного русского литературного языка. – М. ; Л. : Наука, 1966. – С. 120–166.
5. Русская грамматика. В 2 т. Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – М. : Наука, 1980. – 783 с.
6. Соболева П. А. Словообразовательная полисемия и омонимия / П. А. Соболева. – М. : Наука, 1980. – 294 с.
7. Тараненко О. О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії / О. О. Тараненко. – К. : Наук. думка, 1980. – 115 с. – Бібліогр.: с. 109–113.
8. Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Высшая школа, 1986. – 96 с. – Библиогр. : с. 87–94.
9. Czekanowski J. Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii / J. Czekanowski // Prace Towarzystwa naukowego Warszawskiego. III. Wydział nauk matematycznych i przyrodniczych, Warszawa, 1913. – № 5. – S. 226–257.

Статья сдана в редколлегию
12.03.2012 г.

УДК 811. 111 (049.2)

О. Б. Ярема – аспірант Волинського національного університету імені Лесі Українки

Аллюзия і суміжні поняття: проблема співвідношення

Роботу виконано на кафедрі практики англійської мови ВНУ ім. Лесі Українки

У статті визначено особливості аллюзії як прояву інтертекстуальності в англійськомовному дискурсі. Розглянуто основні підходи до визначення поняття аллюзії в сучасній лінгвістиці, з'ясовано відмінності суміжних понять та способи їх актуалізації в прецедентних текстах.

Ключові слова: аллюзія, інтертекстуальність, цитата, дискурс.

Ярема О. Б. Аллюзия и смежные понятия: проблема соотношения. В статье определяются особенности аллюзии как проявления интертекстуальности в англоязычном дискурсе. Рассмотрены основные подходы к определению понятия аллюзии в современной лингвистике, выяснены различия смежных понятий и способы их актуализации в прецедентных текстах.

Ключевые слова: аллюзия, интертекстуальность, цитата, дискурс.

Yarema O. B. Allusion and Related Concepts: the Problem of Correlation. The characteristics of allusion as a manifestation of intertextuality in the English-language discourse are defined in the article. The basic approaches to the definition of allusion in modern linguistics are analyzed, differences of related concepts and methods of their actualization in the precedent texts are clarified.

Key words: allusion, intertextuality, quotation, discourse.

© Ярема О. Б., 2012

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна лінгвістика, враховуючи семантичні трансформації, пов'язані зі складною взаємодією вербальних дискурсів, розробляє різні підходи до визначення діалогічних та інтертекстуальних зв'язків у тексті. Проте феномен прецедентних текстів, способів їх інтеграції в нові тексти, особливості функціонування алюзивної інформації у тексті, а також шляхи її декодування залишаються маловивченими проблемами.

Інтертекстуальні натяки на назви книг, імена, тексти й інші одиниці здатні створювати особливі предметно-сміслові пласти нового тексту. Вони доповнюють, коректують уявлення, що склалися про адресований текст, навіть вступають із ними в полеміку.

Оскільки в роботі ми розглядаємо інтертекстуальність як базову, внутрішню, невід'ємну ознаку тексту, ми пропонуємо розглянути стилістичний прийом алюзії як найпоширеніший спосіб реалізації цієї ознаки в окремо взятому тексті, зокрема в англійському мас-медійному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблеми інтертекстуальності вивчали такі провідні лінгвісти, як І. П. Смирнов, І. П. Ільїн, А. К. Жолковський, Н. А. Кузьміна, Г. Г. Слишкін, Н. Н. Нелюбін, А. С. Черняєва, J. Worton, Н. F. Plett, G. Genette, J. Derrida та ін. Дослідженню алюзії присвячено немало праць, у яких вона аналізується в різних аспектах: структурно-функціональному (К. О. Комарова, А. А. Тютенко), інтертекстуальному (Н. В. Корабльова, Н. О. Фатеева), функціонально-генетичному (А. А. Тютенко, Н. Ю. Новохачова, Р. Lennon) та герменевтичному (І. В. Арнольд, О. С. Ахманова). Ґрунтовний аналіз праць із цієї проблеми засвідчує, що в сучасному мовознавстві термін *алюзія* не має однозначного витлумачення. Окрім того, алюзію досліджували переважно на матеріалі літературних текстів.

Алюзію як найпоширеніший спосіб репрезентації інтертексту часто ототожнюють з іншими поняттями, такими як цитата, ремінісценція, плагіат. Проте ці поняття не є рівнозначними й відрізняються своїм уживанням у художніх текстах та мас-медійному дискурсі.

Отже, **мета** статті – проаналізувати різні підходи й способи включення алюзивної інформації в тексти; виявити основні відмінності між цитатою, алюзією і ремінісценцією та їхній взаємозв'язок з інтертекстом.

Реалізація означеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- визначити поняття інтертекстуальності в текстовому просторі;
- дослідити спільні та відмінні риси основних видів інтертексту, а саме алюзії, цитати і ремінісценції;
- проаналізувати функцію впливу алюзивних укралень у мас-медійному дискурсі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Термін «інтертекстуальність» був уведений французькою дослідницею літератури та мови Ю. Крістєвою 1967 р., яка сформулювала свою концепцію інтертекстуальності на основі робіт російського літературознавця та мистецтвознавця М. М. Бахтіна. Канонічне формулювання понять «інтертекстуальність» та «інтертекст» дав французький філософ-постструктураліст і семіотик Р. Барт, який уважав, що кожен текст є інтертекстом, а інші тексти присутні в ньому на різних рівнях і в різних мірах пізнаваності. Р. Барт зазначає, що уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і т. п. поглинуті текстом і перемішані у ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього існує мова [3, 417]. Вважаємо, що таке визначення Р. Барта є цінне тим, що проблема інтертекстуальності не може бути зведена лише до проблеми джерел і впливів імплікативної інформації.

На відміну від Р. Барта, який трактував поняття інтертекстуальності в широкому значенні, більш вузьке розуміння інтертексту відображено в працях Ж. Женетт, Л. Л. Нелюбіна, Н. А. Фатеевої [13]. Воно полягає в тому, що цим терміном називають конкретні посилання до попередніх текстів, або приховане їх цитування, що призводить до появи спеціальних текстів: цитат, алюзій і плагіату, позначених «текстовими проявами інтертекстуальності» [4, 110].

За А. С. Черняєвою [14], концепція інтертекстуальності поєднує два розуміння, тобто створені авторами тексти з алюзивною інформацією у своїй основі мають єдиний претекст – культурний контекст і літературну традицію – і постають як інтертекст (у широкому розумінні), але водночас є спеціальними (прецедентними) текстами, являють собою усвідомлені або неусвідомлені, точні або перетворені цитати чи іншого роду відсилання до більш чи менш відомих раніше створених текстів у складі останнього тексту (у вузькому розумінні) [8, 352].

Проте, як зауважує В. М. Жирмунський, такий підхід до теорії інтертекстуальності є обмеженим, оскільки феномен інтертекстуальності містить у собі не тільки факт запозичення елементів існуючих текстів, але й наявність загального єдиного текстового простору. Тільки в цьому випадку зрозуміло, чому алюзії, цитати, ремінісценції можуть бути і вільними, і зумовленими запозиченнями (саме зумовленим запозиченням, «неусвідомленою дією творчої пам'яті» називав В. М. Жирмунський ремінісценції) [5, 339].

Такий підхід до інтертекстуальності в процесі функціонування претекстів та інтертекстів враховує їх діалогічну взаємодію, у результаті якої в новому тексті з'являються додаткові смисли, яких не було в попередніх текстах.

Отже, інтертекстуальними вкрапленнями є прецедентні тексти, які є переосмисленням раніше існуючих текстів, у результаті чого тексти-першоджерела стираються з пам'яті людей, утрачають авторство. Дослідження М. Ю. Сидорової, В. С. Савельєва, Ю. Н. Караулова [7] та ін. показують, що прецедентні тексти об'єднують у собі три основних види інтертексту: алюзії, цитати і ремінісценції, що забезпечують функціонування інтертекстуальності в засобах масової інформації.

Розглядаючи ці види інтертексту як комунікативні стратегії, певні моделі мовленнєвої поведінки для досягнення загальної мети спілкування для адресанта й адресата, можемо стверджувати, що мета адресанта полягає у створенні такого повідомлення, яке буде зрозумілим читачеві, а мета адресата – зрозуміти замисел автора, правильно інтерпретувати повідомлене.

На нашу думку, сучасний мас-медійний дискурс із притаманною йому характеристикою впливу на цільову аудиторію активно вбирає в себе елементи цитування, суть якого полягає в емоційно-оцінній та інтелектуальній переробці тексту-першоджерела і повторне його використання щодо реальної ситуації.

Зазначені форми прояву інтертекстуальності мають багато схожих, але не тотожних одна одній, рис. Лінгвісти С. І. Шоходня та В. С. Санніков, розуміючи прецедентну алюзію в широкому сенсі, об'єднують її з цитатою, яку вони позначають як посилання на епізоди, імена та назви міфологічного, історичного чи власне літературного характеру [12]. У науковій розвідці ми розмежуємо ці поняття в аспекті точності відтворення претексту, або тексту-першоджерела, виходячи з визначення Ю. Н. Караулова, який зазначає, що прецедентний текст – це ремінісценція від одного слова до тексту [7, 216]. Отже, цитатою можна назвати дослівне відтворення окремих фрагментів із творів науки, літератури, мистецтва, суспільно-політичних і державних документів, афоризмів, прислів'їв і приказок, а алюзією – неточне цитування якихось компонентів тексту-джерела, присутніх у створеному нібито «за текстом» фрагменті (імпліцитно) [9, 187; 6].

Підтвердимо висловлену нами думку прикладами: «*One small step for a man, one giant leap for mankind*» (1) є точною цитатою слів Ніла Армстронга, американського космонавта, який, ступивши на Місяць, проголосив цю фразу. Проте в цьому прикладі ця цитата відноситься до твердження про шкідливість швидкого харчування. Порівняємо їх із наступним прикладом: «*To Eat or Not to Eat? That Is the Question*» – назва статті в одному з англійських видань (2). У цьому прикладі спостерігають не точне відтворення, а трансформація (заміна слів у вихідному матеріалі) текстового утворення «*To be or not to be? That is the question*» (W. Shakespeare, Hamlet 3/1). Подібні заголовки є алюзіями, які, виходячи з наведеного прикладу, можна назвати трансформованими цитатами, оскільки алюзивний заголовок «*To Eat or Not to Eat? That Is the Question*» побудований на основі прецедентного висловлювання, широко відомого читачеві. У структурі таких заголовків часто присутні маркери або репрезентанти, за допомогою яких здійснюється відсилання до претексту.

Приклади алюзії можна знайти в назвах багатьох продуктів, послуг, інтернет-сайтів, компаній тощо: *Mars* – назва шоколадного батончика посилається на назву бога війни в давньоримській міфології, *Hermes* – назва торгової марки одягу пов'язана з Олімпійським посланцем у давньогрецькій міфології, *Nike* – марка спортивного одягу, походить від назви крилатої богині перемоги. Імовірно, вживаючи ці назви, власники компаній та ліній одягу чи продукції хотіли провести паралель між напрямом виробництва та зробити наголос на ознаках, які були притаманні богам давньогрецької міфології, співвідносячи їх з ознаками певної продукції чи бренду, тобто ототожнити характеристики першоджерела і нової назви. Використовуючи подібні алюзивні вкраплення, адресант привертає увагу читача чи слухача та наштовхує його на певний напрям думок та сприйняття цього висловлювання.

Алюзія нетотожна і ремінісценції. Доцільно зауважити, що у психології під ремінісценцією розуміють відтворення через деякий час після запам'ятовування того, що при безпосередньому відтворенні було недоступне [11]. На основі цього визначення будується і поняття текстової ремінісценції, що являє запозичення, наводить на спогад про інший твір, окремий образ, мотив, стилістичний прийом, деяку подію з життя іншого автора [6].

Межа між алюзією та ремінісценцією вважається досить розмитою, оскільки такі поняття часто визначаються одне через інше. Так, наприклад, алюзію на літературні твори і на події та факти дійсного світу називають ремінісценцією [1, 25; 2].

Ремінісценція, як правило, включає в себе нагадування окремих елементів творів художньої літератури, історичних і культурних подій, імен видатних людей, здійснюване за допомогою настільки трансформованої конструкції, що посилання до тексту-першоджерела виявляється складним. Алюзія порівняно з ремінісценцією містить конкретні посилання на різні вербальні й невербальні претексти, вгадувані читачем набагато легше.

Отже, за ступенем точності відтворення тексту-джерела серед прецедентних текстів перше місце займає цитата, оскільки вона передає фрагменти претексту без змін. На другому місці стоїть алюзія, що відтворює «чужу мову» в дещо зміненому вигляді, і третє місце в нашій класифікації займає ремінісценція, яка суттєво трансформує першоджерело. У зв'язку зі сказаним можна відзначити, що алюзія являє собою інтертекст, що містить у собі елементи претексту на межі між цитатою та ремінісценцією. Елементи претексту в складі алюзії називаються маркерами або репрезентантами алюзії, а саме першоджерело виступає її денотатом [1, 25].

У сучасному мас-медійному дискурсі алюзія функціонує не тільки як інтертекстуальне явище, але і як стилістичний прийом, котрий також використовується авторами газетних публікацій для називання своїх статей. Найчастіше в дослідженні алюзії вчені включають у це поняття дві сторони однієї сутності: інтертекстуальну і стилістичну.

Однак ми вважаємо, що алюзія являє собою дві сутності, названі одним поняттям, але, які різняться між собою. Спробуємо довести висловлену нами позицію.

Якщо розглядати алюзію в стилістичному аспекті, то можна сказати, що вона являє собою прийом текстотворення, який полягає у співвіднесенні створюваного тексту з яким-небудь прецедентним фактом – літературним або історичним [10, 274]. Згідно з О. В. Павловською, алюзія займає особливе місце серед засобів виразності газетної мови і не є тропом або фігурою, тому що трансформує текст, на основі якого він створюється за допомогою наявних тропів і фігур мови в цілому. Крім того, цей засіб виразності володіє такою важливою ознакою, як здатність натякати за допомогою співзвучного слова, згадування загальновідомого імені, факту, історичної події, літературного твору [1, 25].

Можливість нести алюзивний смисл мають елементи не тільки лексичного, а й граматичного, словотвірного, фонетичного, метричного рівнів організації тексту. Метою вираження цього смислу можуть слугувати орфографія і пунктуація, а також вибір графічного оформлення тексту – шрифтів, способу розташування тексту на площині.

Відмінною особливістю стилістичного прийому алюзії є тимчасова співвіднесеність. У деяких визначеннях алюзія обмежена посиланнями на факти минулого, в інших же подібне звуження тимчасових рамок відсутнє. У цьому випадку до тематичних джерел алюзії зараховуються факти сучасного життя суспільства.

Усе вищесказане дає можливість визначити алюзію як стилістичний прийом риторичного посилення мови, який займає проміжне місце між тропами і фігурами й створюється на основі прецедентних текстів, що мають літературне й нелітературне походження. Алюзія розглядається як засіб виразності, що має здатність натякати на той чи інший текст і з цієї точки зору має ще один денотат (прецедентний текст), а також маркери, які відсилають до цього денотату. У такому випадку алюзія виступає інтертекстом (у широкому розумінні) щодо прецедентного тексту (а не до претексту), проте власне текст-першоджерело в алюзії як стилістичному прийомі явно не простежується. Установлення першоджерела здійснюється завдяки маркерам прецедентного тексту, побудованого на його основі. Отже, алюзія як стилістичний прийом постає як інтертекстуальність у квадраті.

Схематично відношення алюзії, цитати і ремінісценції до претексту можна зобразити так (рис. 1):

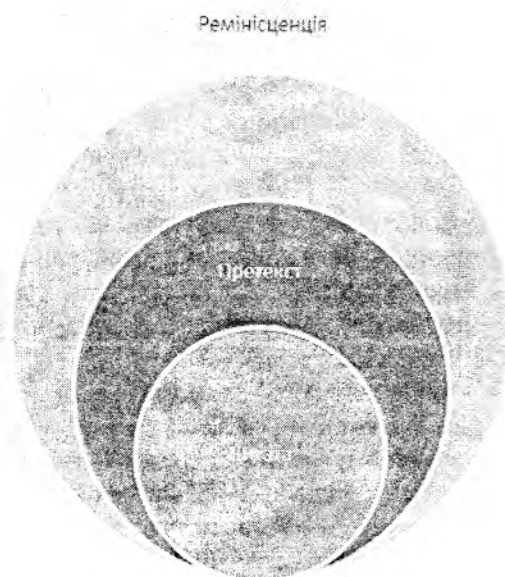

Рис. 1. Взаємозв'язок цитати, алюзії і ремінісценції з претекстом

Зазначена схема засвідчує, що цитата є елементом претексту, частиною цілого, алюзія вже не відображає в точності претекст, оскільки при вживанні може дещо змінювати першоджерело, форматуючи його під потрібний контекст, тому алюзія є дотичною до першоджерела. Ремінісценція – найвіддаленіший елемент, який відображає зв'язок із текстом-першоджерелом, оскільки вона лише спрямовує думки адресата на певний претекст, змінюючи докорінно його форму.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розглянувши основні відмінності форм інтретекстуальності мас-медійного дискурсу, ми зробили висновок, що алюзія – це стилістична фігура, яка містить явну вказівку або виразний натяк на якийсь літературний, історичний, міфологічний чи політичний факт, закріплений у текстовій культурі або в розмовній мові. Алюзію, денотатом якої є «позатекстові» елементи, тобто події і факти дійсного світу, іноді називають ремінісценцією. Відповідно, ми визначили, що ремінісценція – це термін, який застосовується переважно літературознавцями порівняльно-історичного і психологічного напрямів для позначення моментів несвідомого наслідування у творчості поета. У мас-медійному дискурсі ремінісценцією можна назвати неявну цитату, цитування без лапок. Ремінісценції можуть бути присутніми і в самому тексті, зображенні або в музиці, і в назві, підзаголовку або назвах розділів певного твору. На відміну від алюзії та ремінісценції, ми визначили цитату як відтворення двох або більше компонентів претексту зі збереженням того опису стану речей, який установлений у тексті-джерелі; при цьому можливе точне або дещо трансформоване відтворення зразка. Алюзія ж є запозиченням лише певних елементів претексту, за якими відбувається їх впізнавання в тексті-реципієнті. Іменна алюзія іноді виступає як ремінісценція. Для розуміння алюзії потрібні деякі зусилля та наявність особливих знань, оскільки адресат не завжди знайомий із претекстом і може не відразу розпізнати в алюзії посилання на певне джерело.

Наявність алюзивної інформації в дискурсі мас-медіа допомагає створити емоційно-оціночний ефект, досягнути стратегії впливу на адресата, встановити зв'язок з іншими текстами, зв'язуючи таким чином новий текст із культурними, історичними чи політичними прецедентними фактами.

Одним із пріоритетних напрямів дослідження є характеристика структури алюзивних укралень у текстах мас-медійного дискурсу, їх вплив на цільову аудиторію та прагматичні характеристики алюзії як одного з основних видів інтретекстуальності.

Список використаної літератури

1. Аллюзия // Русский Язык: Энциклопедия / гл. ред. Ю. И. Караулов. – М. : Большая Рос. энцикл. ; Дрофа, 1997. – С. 25.

2. Аллюзия [Электронный ресурс] // Энциклопедия «Кругосвет» Российского общества лингвистов. – Режим доступа : http://krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ALLYUZIYA.html. – 25.03.2012.
3. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт. – М. : Восточ. лит., 1994. – 230 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
5. Жирмунский В. М. Анна Ахматова и Александр Блок / В. М. Жирмунский // Избранные труды. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Л. : Наука, 1977. – 560 с.
6. Интертекстуальность [Электронный ресурс] // Энциклопедия «Кругосвет» Российского общества лингвистов. – Режим доступа : // http://krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/INTERTEKSTUALNOST.html. – 25.03.2012.
7. Караулов Ю. Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Ю. Н. Караулов // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы : доклады совет. делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М. : Рус. яз., 1986. – С. 105–126.
8. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация) / В. В. Красных. – М. : Диалог-МГУ, 1998. – 352 с.
9. Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста / Г. В. Лазутина. – М. : Наука, 2000. – 240 с.
10. Павловская О. В. Средства речевой выразительности / О. В. Павловская // Культура русской речи / под ред. Л. К. Граудиной, Е. Н. Ширяева. – М. : [б. и.], 1998. – С. 267–274.
11. Реминисценция [Электронный ресурс] // Словарь практического психолога. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/25/word/reminscencija>. – 25.03.2012
12. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – М. : Языки рус. культуры, 1999. – 544 с.
13. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : Академия, 2000. – 200 с.
14. Черняева А. С. Интертекстуальность и аллюзия: проблемы соотношения [Электронный ресурс] / А. С. Черняева. – Режим доступа : http://e-lingvo.net/library_view_5691_1.html. – 25.03.2012.
15. Hub pages [Electronic resource]. – Mode of access : <http://maplethorpej.hubpages.com/hub/One-small-step-for-a-man-one-giant-leap-for-mankind>. – 25.03.2012.
16. Serious Eats. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.serious eats.com/2008/01/to-eat-or-not-to-eat-that-is-the-question.html>. – 25.03.2012.

Статтю подано до редколегії
14.03.2012 р.